

Het Bosschap en de ontwikkeling van het bos en de bosbouw

A. van Maaren
Vakgroep Boshuishoudkunde LH, Wageningen

1 Inleiding

Bij Koninklijk Besluit van 24 april 1954 is het Instellingsbesluit Bosschap in werking getreden en was het Bosschap een feit. Het Bosschap is een bedrijfsschap voor de bosbouw en de houtteelt; het beperkt zich derhalve niet tot de teelt van hout, maar strekt zich uit tot de meerdere voortbrengselen zoals deze uit de ondernemingsgewijze uitoefening van de bosbouw worden verkregen.

Alvorens nader op het Bosschap als zodanig in te gaan waag ik een poging om in grote lijnen de problematiek van het bos en de bosbouw in Nederland te schetsen. Daarbij zullen vooral de actuele vraagstukken de revue passeren, zoveel mogelijk toegesneden op het arbeidsveld van het Bosschap.

Vervolgens zal aandacht worden besteed aan de werkzaamheden van het Bosschap. Uit de beschouwingen inzake bos en bosbouw zullen dan inmiddels vraagstukken aan de orde zijn gekomen, die in de komende jaren bijzondere aandacht van het Bosschap zouden moeten hebben. Hoewel onze oosterburen zo treffend zeggen: "In der Beschränkung zeigt sich der Meister" ben ik mij ervan bewust, dat in dit geval de aangebrachte beperkingen niet bij voorbaat het meesterschap zullen aantonen.

2 Het bos

Het Bosschap bestaat inmiddels meer dan 25 jaar. Een kwart eeuw moge voor een instelling een respectabele periode zijn, voor het bos ligt dat wat anders.

Het bos is immers een levensgemeenschap van planten en dieren, waarin boomvormende soorten aspectbepalend zijn. De ecologische processen, die bij bosvorming aan de orde zijn, vergen vele tientallen jaren zo niet eeuwen. Dat hangt af van de uitgangssituatie en van de aard en mate van de menselijke beïnvloeding. Er is in Nederland (maar ook in heel West-Europa) geen enkel gedeelte, van wat vandaag als bos aangemerkt kan worden, waarin de levensgemeenschap bos niet zwaar door de mens is beïnvloed of zelfs geheel vernietigd is geweest.

3 De bosontwikkeling

Van de ontwikkelingen in het Nederlandse bos onder invloed van het menselijk handelen is slechts fragmentarisch het een en ander bekend. Aan de Landbouwhogeschool is hieromtrent een studie gaande die de periode omvat tussen het einde van de 16e eeuw, het dieptepunt met vrijwel geen bos in Nederland, en het midden van de 19e eeuw, toen de bosontwikkeling in de vorm van bosbouw een belangrijke omvang begon aan te nemen. Deze studie belooft veel klaarheid te scheppen over de problematiek van het bos en de bosontwikkeling die aan de bosbouw van de laatste 100 jaar is vooraf gegaan.

Onder *bosbouw* moet worden verstaan: het geheel van doelbewuste menselijke activiteiten, die erop gericht zijn het bos dienstbaar te doen zijn aan de behoeftenbevrediging van de samenleving. In 1983 zal het honderd jaar geleden zijn dat bosbouwonderwijs en -onderzoek in Wageningen, zij het op bescheiden schaal, van start ging. Het middelbare onderwijs, de huidige school te Velp, volgde op initiatief van de Heidemaaatschappij een dertig jaar later. Na 1950 is zeer veel gedaan aan de vorming van het lagere kader, waarvan met name de bosarbeiders moeten worden genoemd. Vele generaties deskundigen op het gebied van de bosbouw, inclusief de natuurbescherming hebben sindsdien aan het bos gebouwd.

De bosbouw en de ontwikkeling van deskundigheid zijn echter, vergeleken met de lange duur van de processen in de levensgemeenschap bos, nog maar kort operationeel.

Uit de begripsomschrijvingen van bos als levensgemeenschap en bosbouw als geheel van doelgericht menselijk handelen kan worden verstaan, dat in de bosbouw de ecologische processen van het bos en de veranderingen in de behoeften van de samenleving (de sociaal-economische processen) elkaar tegenkomen.

Inzake *ecologische processen* zijn we hieraan nog maar kort geleden op catastrofale wijze herinnerd door de stormrijke periode van 1972-1976. In Denemarken zijn dit voorjaar de bossen opnieuw zwaar door de

storm geteisterd, met alle gevolgen van dien. Dit hangt zonder meer samen met de kwaliteiten van het bos en de bosbouwkundige maatregelen in de opbouwfase van de afgelopen honderd jaar. De bosontwikkeling gaat niet van een leien dakje. *De wijzigingen in de samenleving* vertonen evenzeer grote onregelmatigheden. De landbouwcrisis van het einde van de negentiende eeuw en ook de algemene economische crisis van de jaren dertig in onze eeuw hebben tot bosaanleg op grote schaal geleid. De welvaart sinds de laatste wereldoorlog heeft ons sinds de jaren vijftig met een enorme recreatiebehoefte en daarmee onder meer met druk op het bos geconfronteerd. Vervolgens hebben brede lagen van de bevolking het bos ontdekt als een brok *natuur* en terecht wanneer men bedenkt, dat bos de natuurlijke vegetatievorm is die Nederland grotendeels zou bedekken als er niet zoveel Nederlanders waren. Inmiddels heeft in de gehele wereld hout als *grondstof* grote belangstelling gekregen in samenhang met energiecrisis: hout is een vernieuwbare grondstof mits de bron, het bos, duurzaam instandgehouden wordt en waar mogelijk uitgebreid.

In de naam van het Boschap zijn bosbouw en houtteelt vermeld. Bosbouw als integrale activiteit moet inderdaad onderscheiden worden van de houtteelt. Houtteelt kan in bosbouw begrepen zijn, maar kan ook sterk verbijzonderd worden bedreven, met name ten aanzien van houtleverende gewassen buiten het bosverband. Houtteelt is derhalve niet identiek met bosbouw, ook al is de voortbrenging van hout ten nutte van de samenleving een van de uitkomsten van de bosbouw.

4 Bosbouw als spanningsveld

In het voorgaande heb ik getracht het spanningsveld tussen bos en samenleving te schetsen. Anders gezegd gaat het om de ecologische vraagstukken enerzijds en de sociaal-economische factoren anderzijds. Dit spanningsveld is indicatief voor het beleid dat terzake van bos en de bosbouw gevoerd moet worden.

In een uitgebreid rapport, in Oostenrijk opgesteld op initiatief van het Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, is onder meer het spanningsveld tussen ecologie en economie verkend. Terzake van de bosbouw wordt hierin opgemerkt dat in alle tijden bij de overheid de neiging bestaat de zogenaamde *negatieve externe effecten* (een begrip uit de welvaartseconomie) uit de samenleving af te wentelen op een zwakke groep in de samenleving, in ons geval de boseigenaren. In vroeger tijden is dat tot uitdrukking gekomen in het recht tot veeweiden in het bos, het winnen van strooisel en het onttrekken van brandhout uit het bos. In onze tijden heeft de samenleving problemen met het leefmilieu, zoals natuur, landschap en recreatie, in de

oplossing waarvan het bos dan maar moet bijdragen naast de voorziening in de grondstof hout, nog steeds de enige commercialiseerbare inkomstenbron van het bos. Op zijn beurt kan de bosbouwonderneming evenzeer negatieve externe effecten veroorzaken met name daar waar de teelt en oogst van hout op gespannen voet staat met de teelt en levensgemeenschap, de ecologie, bijvoorbeeld de inzet van grote machines, toepassing van bestrijdingsmiddelen, e.d.

5 Huidige aandachtsvelden van bosbeleid

Alvorens enkele actuele aandachtsvelden van het bosbeleid te schetsen is het van belang te vermelden wat onder beleid verstaan moet worden. In overeenstemming met Van Dale's Groot Woordenboek is beleid: het samenhangend geheel van bestuurshandelingen op basis van zekere beginselen, zoals deze door de samenleving zijn aanvaard en worden gevolgd. Beleidsvorming heeft plaats in het politieke krachtenveld van de samenleving en gaat vooraf aan het bestuur als resultaat daarvan. Terzake van het "bos" betekent dit, dat het beleid zich bezig houdt met de besturing van de spanning tussen de twee polen: het bos als levensgemeenschap en de samenleving met zijn op het bos geprojecteerde wensen.

Als voorbeeld van beleid terzake van de zojuist genoemde externaliteiten ten opzichte van het bos in Nederland noem ik u de Beschikking Bosbijdragen. Het betreft de openstelling voor het publiek en de verbetering van het beheer, maar ook voor de aspecten van natuur en landschap. Daartegenover staat echter de neiging bij sommige beleidsvoerders om het Nederlandse bos op te splitsen in simpele functiebossen, en wel naar de functies natuur, recreatie en grondstofvoorziening. Deze benadering staat haaks op het feit dat bos altijd en overal een levensgemeenschap vormt en derhalve qua functies ondeelbaar is. In dit verband vestig ik uw aandacht op de voor Nederlandse omstandigheden vrijwel onaanvaardbare gedachte, dat grote bosarealen tot *Nationaal Park* en zelfs tot *natuurmonument* verklaard zouden moeten worden.

Zeer recent werd door de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) het voornemen bekend gemaakt om in de omgeving van Mispelend en Netersel een belangrijke oppervlakte bos van het landgoed "De Utrecht" aan te wijzen als beschermd natuurmonument. En dan te bedenken dat vrijwel alle bos in Nederland met noeste vlijt is aangelegd en beheerd, zeker natuurwetenschappelijke kwaliteiten heeft, maar zeker niet voldoet aan de internationale criteria voor een Nationaal Park. Dat enkele gedeelten, waar de bosontwikkeling tot *bijzondere* natuurwetenschappelijke situaties heeft geleid voor reservaatvorming in aanmerking komen, lijkt eerder

aanvaardbaar; maar dan wel beperkt tot enkele procenten, zeker niet de 15% waarvan sprake is in het Structuurschema Natuur en Landschapsbehoud. In relatie tot de ontwikkelingen in de bosbedrijven, waarbij men wel degelijk werken wil aan het bos als levensgemeenschap, zou het natuurbeschermingsbeleid zich veel meer en hoofdzakelijk moeten manifesteren als facetbeleid en slechts aanvullend en op zeer beperkte schaal als sectorbeleid: het aanwijzen tot natuurmonument alsmede het aankopen en beheren van bossen als natuurreservaat. Facetbeleid terzake van natuurbescherming acht ik voor bos en bosbouw van groot belang, maar dan wel zodanig onderbouwd (bijvoorbeeld met criteria) en van financiering voorzien dat de afwenteling van een negatief extern effect uit de samenleving op het bos en de bosbouw wordt voorkomen. De samenwerking tussen het Ministerie van CRM en het Bosschap lijkt op dit punt voor verbetering vatbaar.

Hierbij aansluitend enige opmerkingen omtrent de problematiek van de *grondstofvoorziening*, hout uit het bos, gekoppeld aan de bedrijfsvoering in de bosbouwondernemingen met de vele en veelzijdige functies en doelstellingen. De grondstoflevering uit het bos is zo oud als de mens. Als tak van bodemgebruik is de bosbouw in Nederland sinds 1945 ondergebracht bij het Ministerie van Landbouw en Visserij. Er is dan ook duidelijk relatie tussen landbouwbeleid en bosbeleid. Bosbouw neemt daarbij een aparte plaats in, al is het alleen maar vanwege de zwakke formele positie van de bosbouw in de Europese Gemeenschap. Het enorme verschil in structurerings- en stimuleringsmaatregelen tussen de zo nauw met elkaar samenhangende land- en bosbouw is inmiddels wel bekend: de landbouw ontvangt ongeveer tienmaal meer steun dan de bosbouw. Dit ondanks de nog steeds groeiende tekorten in de houtvoorziening tegenover de problematiek rond de landbouwprodukten. Via de grondstof hout is er ook een duidelijke relatie van bos en bosbouw met het grondstoffenbeleid van het Ministerie van Economische Zaken. De Tweede Kamermotie Braams/Van der Linden (1981) heeft geleid tot een uitvoerig rapport van de Stichting Bos en Hout, dat binnenkort officieel wordt aangeboden.

De opvoering van de houtvoorziening uit het bestaande of nog aan te leggen bos in Nederland herbergt echter evenzeer het gevaar van negatieve externe effecten. Voor het door het Ministerie van Landbouw en Visserij in de Memorie van Toelichting op de Rijksbegroting als te ontwikkelen aangekondigde houtproduktiebeleid geldt dan ook een soortgelijke opmerking als zojuist ten aanzien van het natuurbeschermingsbeleid in Nederland gemaakt. De stimulering van houtteeltkundig bodemgebruik van relatief korte duur zonder toepassing van de wettelijke herplantplicht is zeer aantrekkelijk uit een oogpunt van grondstofvoor-

ziening, maar zal bij de uitvoering op zijn merites, bijvoorbeeld die van landschappelijke aard, bekeken moeten worden.

Voorts moet worden geconstateerd dat voor bestaande bosbouwondernemingen (en welk bos valt daar niet onder) de opbrengst uit hout de belangrijkste inkomstenbron is. De herplantplicht als verankerd in de Boswet vertolkt kennelijk de wens van de Nederlandse samenleving om bos, ook voor de houtvoorziening in stand te houden. Bij de huidige onbalans bij de bosbouwondernemingen tussen kosten en baten kan de herplantplicht dan ook als zo'n negatief extern effect gezien worden. Dan is de bijdrage herbebossing ook geen subsidie meer maar een instrument dat het negatieve effect van de herplantplicht tracht op te heffen. Het voor 1982 stilleggen van de mogelijkheid de herbebossingsbijdrage aan te vragen is hiermede in het geheel niet te rijmen. Het is naar mijn oordeel een hoogst ongelukkige ingreep die zo spoedig mogelijk ongedaan gemaakt moet worden.

Dit brengt mij op de resultaten van *het bedrijfseconomisch onderzoek* in Nederland. Het Bedrijfsuitkomstenonderzoek van het Landbouw-Economisch Instituut, sinds 1975 goed op gang gekomen, begint zijn vruchten af te werpen. Helaas is de bij het Landbouw-Economisch Instituut beschikbare capaciteit zeer beperkt. Naast het registrerend onderzoek komen diepgaande analyses nauwelijks aan bod. Wel kan in zijn algemeenheid worden opgemerkt dat de ontwikkelingen in het bosbeleid sinds 1975 door de ontwikkeling van kosten en opbrengsten van de bij het onderzoek betrokken bedrijven worden weerspiegeld. Het bosbeheer is duidelijk geïntensiveerd, zoals door Berger et al. in Kanttekeningen bij de bedrijfsuitkomsten in de Nederlandse Bosbouw over 1980 is aangegeven. De uitkomsten van het onderzoek in de jaren 1975 t/m 1980 schommelen rond een negatief saldo van f 100,- per ha. Vergeleken met de overeenkomstige nettosaldo van het landbouwbedrijf nog niet eens zo'n slechte positie van het bosbedrijf.

Helaas wordt juist het bosbedrijf nogal eens het etiket van onrendabele bedrijfstak opgeplakt. Er wordt daarbij bovendien voorbijgegaan aan de grote verschillen tussen de bedrijven en de achterliggende oorzaken daarvan, zoals de ouderdom en de kwaliteit van het bosbestand. In de afgelopen zes jaren behaalden immers ca. 25% van de bedrijven een positief resultaat. Er is dus wel degelijk perspectief. Inmiddels wordt gewerkt aan het hanteerbaar maken van de relatie tussen de oorzaken en de jaarlijkse saldi. Hieruit zou een beheersbeleid per bedrijf voort kunnen komen.

Een commissie van het Bosschap bemoeit zich al jaren met begrotingsonderzoek. Indien voldoende mankracht beschikbaar komt, lijkt een combinatie van het ecologisch, het bedrijfseconomisch en het begrotings-

onderzoek binnen enkele jaren belangrijke resultaten voor de bedrijfsvoering op te kunnen leveren. Naar mijn oordeel zal ecologisch gefundeerd en economisch uitgevoerd bosbeheer de spanning tussen ecologie en economie tot een minimum kunnen terugbrengen.

Blijkens de Memorie van Toelichting op de Rijksbegroting 1983 (Landbouw en Visserij) bestaat bovendien het voornemen tot het doen verrichten van een macro-economische studie van de totale bedrijfskolom en de ontwikkelingen op de houtmarkt. De concurrentiepositie van de bosbouw met andere vormen van bodemproductie zal daarbij niet buiten beschouwing gelaten kunnen worden.

Het aspect *werkgelegenheid* heb ik nog niet met name genoemd, maar speelt hierbij stellig een rol. Het lijkt er de laatste jaren op, dat veel werk in het bos een vorm van vrijetijdsbesteding is. Dat behoeft dan kennelijk niet betaald te worden. Gecombineerd met het feit dat helaas velen geen betaalde baan meer hebben, dreigt hier een duidelijke scheefgroei te ontstaan om niet te zeggen dat de economische basis van het bosbedrijf hiermee dreigt weg te vallen. Het incidenteel besteden van werkelijke vrije tijd kan een belangrijke bijdrage tot het optimaal functioneren van onze bossen zijn. Gezien het grote belang van onze bossen voor het materieel en geestelijk welzijn van onze samenleving blijft het evenwel geboden te streven naar de juiste waardering voor de verrichte arbeid en een balans met de er tegenover staande opbrengsten, zowel materieel als immaterieel.

6 Nieuwe aandachtsvelden

In het kader van mijn beschouwingen over de ontwikkelingen van het bos en de bosbouw in Nederland in relatie tot het functioneren van het Bosschap zijn tot dusverre zaken genoemd, die in publieke discussie zijn. Het wordt moeilijker om zaken aan te roeren, die in de boezem van de regering hier en elders leven en een anticiperende benadering vragen. Ik doel hiermee vooral op twee zaken, die in het kort kunnen worden aangeduid met decentralisatie van overheidstaken en privatisering van overheidsbezit. Hoewel de voorzitter van de Tweede Kamer, de heer Dolman, onlangs heeft gesteld dat ambtenaren zich ten tijde van een demissionair kabinet behoren te onthouden van beleidsuitspraken begeef ik mij op dit gevaarlijke pad vol politieke voetangels en klemmen. Aan zulke paden zijn we in de bosbouw trouwens wel gewend ook zonder aan onoirbare jachtactiviteiten te denken.

Decentralisatie en privatisering liggen min of meer in elkaars verlengde maar dienen wel te worden onderscheiden.

Decentralisatie richt zich op de vraag, in hoeverre

beleidsbeslissingen aan lagere overheden of zelfs particulieren kunnen worden overgelaten.

Privatisering in hoeverre de uitvoering van taken, die uit het beleid voortvloeien, via het eigendom van de middelen door particuliere instellingen of personen kunnen worden uitgevoerd.

Beide vraagstukken spitsen zich toe op de positie van de Rijksdienst voor bos, natuur en landschap, het Staatsbosbeheer, dat enerzijds een beleidsvoorbereidende en uitvoerende taak heeft en anderzijds als een bijzondere vorm van Domeinbeheer, uitgestrekte bossen, natuurterreinen en landschapselementen in eigendom van de staat beheert. Beide vraagstukken moeten naar mijn oordeel in de eerste plaats worden gezien tegen de achtergrond van de overheidstaken in het algemeen. Ook hier moet ervoor worden gewaakt, dat de problematiek van het bos en de bosbouw vanwege de beperkte omvang van het bos en de moeilijke economische positie van de bosbouw als een minder belangrijke taak voor de centrale overheid wordt afgewenteld op lagere overheden en particulieren.

Voor wat *decentralisatie* betreft zal in de eerste plaats duidelijk moeten zijn, welk beleid inzake bos en bosbouw wordt voorgestaan. Binnen dat overeengekomen beleid kan dan nader worden bepaald op welk overheidsniveau en zelfs door welke particulieren welke beslissingen het beste genomen kunnen worden. Per sector van overheidsbeleid kan de mate van decentralisatie verschillen. Voor defensie ligt dat anders dan voor sportvelden, voor land- en tuinbouw kan het anders zijn dan voor bosbouw. In elk geval zal decentralisatie afgestemd moeten zijn op de aard van de gewenste besluitvorming. Een redelijk voorbeeld kan m.i. de Ruimtelijke Ordening zijn, waar de besluitvormende bevoegdheid van de verschillende overheden behoorlijk van criteria zijn voorzien en de bevoegdheden op elkaar zijn afgestemd. Het bos met zijn lange termijn processen vraagt in elk geval om waarborgen terzake van de continuïteit in het beleid. De bosbouw heeft overigens zodanige samenhang met internationale verhoudingen en vertoont zoveel samenhang met andere nationale beleidssectoren (zie het voorgaande) dat op rijksniveau een kaderscheppend beleid geformuleerd en uitgevoerd zal moeten worden. Naar verwachting zal het Meerjarenplan Bosbouw hierin voorzien.

Ik noemde u het voorbeeld van het beleid inzake de Ruimtelijke Ordening, waarvan het gedeelte inzake de Landelijke gebieden in een besluitvormend stadium is. Naar mijn oordeel terecht heeft het Bosschap ervoor gepleit om de bosbeleidsuitvoering inclusief de daartoe nodige beslissingsruimte in samenhang met het R.O.-beleid te regionaliseren. Het kan echter nimmer de bedoeling zijn om het rijksbeleid met betrekking tot bos en bosbouw zowel terzake van de ecologische als

terzake van de sociaal-economische vraagstukken te decentraliseren en geheel aan lagere overheden over te laten. Regionalisatie kan een vorm van decentralisatie zijn, maar deze twee zijn daarmee nog niet identiek.

Privatisering van overheidsbeleid is een regelmatig terugkerend vraagstuk, in het bijzonder in tijden van problemen met het budget van de rijksoverheid. Afgezien van de huidige precare situatie van 's Rijks financiën is het uit een oogpunt van beleidsvoering een goede zaak om van tijd tot tijd overheidstaken te heroverwegen. Ook hier komt echter de vraag naar voren, in hoeverre de staat een taak heeft bij het in eigendom hebben en beheren van bossen. Onlangs verscheen een brochure van The Institute of Economic Affairs, getiteld: "State Forestry for the Axe". Een zeer lezenswaardige beschouwing met conclusies, die hoewel van een typisch Britse signatuur, zeker ter harte genomen kunnen worden. Particulier initiatief kan stellig tot de vrije markt economie gerekend worden, maar dan wel zonder allerlei regels en betuttelingen, die aan een geleide economie doen denken.

Voor Nederland zal in ieder geval de vraag onder ogen moeten worden gezien, welke staatsbosbezittingen gezien de taken die door deze bezittingen vervuld moeten worden, door particulieren kunnen worden beheerd. Naar analogie van de bosfuncties grondstoffen, natuur en recreatie geldt dit bijvoorbeeld voor landbouwbedrijven, voor natuurreservaten en voor defensie terreinen. Het bos en de bosbouw vormen geen uitzondering.

Een zorgvuldige afweging is daarbij noodzakelijk. Ik kan mij goed voorstellen dat diverse staatsboscomplexen op erfpachtbasis omgezet worden in particuliere ondernemingen zoals bijvoorbeeld in de IJsselmeerpolders. Maar geldt dat ook voor de Randstad? De grote afhankelijkheid van overheidsfinanciering van een Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, die vele normale bossen beheert, geeft evenwel te denken. Naarmate bossen andere dan commercialiseerbare functies (en welk bos doet dat niet) moeten vervullen, zal financiering uit overheidsbudget inclusief het bijbehorende besturingsmechanisme inzake de besteding van de gelden, onvermijdelijk blijken. In dit verband zou de aanwijzing tot Nationaal Park of tot natuurmonument, maar evenzeer de aankoop van bos door een zwaar gesubsidieerde instelling, ook als *de* privatisering kunnen worden aangemerkt.

De vraag rijst dan ook, of er wel van een zodanig overheidsbeleid ten aanzien van het particuliere bosbezit sprake is om zelfs maar aan succesvolle privatisering te kunnen denken. Is er voldoende ondernemingsruimte voor particulier initiatief op het gebied van de bosbouw? In ieder geval zullen daartoe die belemmeringen moeten worden weggenomen, die thans par-

ticuliere eigenaren nopen tot verkoop van hun bos aan de staat of aan gesubsidieerde instellingen.

De door mij in het voorgaande geschetste problematiek is erg ingewikkeld. De weg vinden in deze jungle is zelfs voor ingewijden geen eenvoudige zaak. Hoe zou het publiek dat dan kunnen. Per saldo bepaalt toch de samenleving het uiteindelijke beleid in hoge mate. Daarom is het van groot belang om de betrekkingen met de kring van personen waarmee men terzake van bos en bosbouw zakelijk of ambtshalve te maken heeft (*zgn. public relations*) drastisch te verbeteren. In vergelijking tot de landbouw en de natuurbescherming is bosbouw op dit ogenblik eigenlijk nergens. Leest u de overigens sympathieke introductie van de thans lopende week van het Landschap, zoals verwoord door de heer G. B. H. van Woudenberg in de Kampioen (ANWB) van september 1982 er maar eens op na. Ik citeer achtereenvolgens: "Deze houtopbrengst is voor Nederland erg belangrijk, omdat we een groot deel van onze houtbehoefte moeten dekken door - dure - import . . . Desondanks bedragen de jaarlijkse verliezen zo'n f 150,- à f 400,- per ha . . . Om allerlei redenen, o.a. financiële, is de bedrijfsvoering minder intensief geworden en krijgt de natuurlijke bosontwikkeling meer kans . . . In zo'n bos valt veel te zien en te beleven".

Hoewel dit achtereenvolgende citaten zijn en ik de er logisch tussenliggende gedeelten heb weggelaten, geeft een en ander een vrij getrouw beeld van de complexiteit van de vraagstukken; echter tevens van de dringende noodzaak om, ook met behulp van vaardige schrijvers als de heer Van Woudenberg, de boodschap die we ten aanzien van ons kostbare bosbezit hebben, in de eerste plaats juist en helder te formuleren. Vervolgens dient de boodschap zodanig te worden overgebracht dat brede lagen van de bevolking bereid gevonden zullen worden om de lusten en de lasten van een ecologisch en economisch gezond bos in Nederland gezamenlijk te dragen. Het verdient daarbij hoge prioriteit de belangen, die de diverse geledingen in de samenleving bij het bosbedrijf hebben, tenminste te coördineren.

7 Het Bosschap

Het Bosschap heeft in het Nederlandse bestel zijn eigen positie zowel terzake van beleidsvorming als terzake van beleidsuitvoering. Het Schap heeft immers bevoegdheden terzake van bosbouwondernemingen.

De vraag, wat wel en wat niet tot het werkterrein van het Bosschap behoort, wordt enigszins ingeperkt door art. 8, lid 1 van het Instellingsbesluit. De hierin opgenomen lijst van onderwerpen, ten aanzien waarvan aan het Bosschap wordt overgelaten regelen te treffen, lijkt limitatief. Uit de Nota van Toelichting op het Instellings-

besluit (Staatsblad 1954, nr. 70) blijkt echter dat tussen de taken van de Centrale Overheid en het Boschap geen scherpe afbakening is gemaakt. De Boswet van 1962 bevat alleen bepalingen inzake de bevoegdheid van Provinciale Staten en Gemeenteraden in relatie tot die van het Boschap. Het zou mij te ver voeren na te gaan, in hoeverre het Boschap inmiddels tot medebewind is geroepen.

Ingevolge de jurisprudentie uit 1965 bestaat overigens geen twijfel over de vraag welk bos als bosbouwonderneming moet worden aangemerkt: ieder bos dat *de eigenschap heeft* om dienstbaar te kunnen zijn aan de voortbrenging van produkten. Zelfs "niets-doen" valt daar wel degelijk onder.

De thans scheidende voorzitter van dit Boschap, de heer Van Tets van Goudriaan, heeft vanaf 1 januari 1956 als zodanig gefunctioneerd. Dat is meer dan een kwart eeuw en naar mijn oordeel lang genoeg om, zonder onrecht aan zijn voorganger, de heer De Fremery, de ontwikkelingen bij het Boschap sinds de instelling ervan aan het voorzitterschap van de heer Van Tets te koppelen.

De eerste 10 jaren werden de activiteiten van het Boschap vooral bepaald door en beperkt tot het leggen van de basis van de bedrijfsorganisatie. Hoewel niet bepaald van belang ontbloot werd deze periode toch niet door alle betrokkenen als vruchtbaar ervaren. Het werk rond de uitwerking en de aanvaarding van de Boswet 1962 en het door het Boschap geëntameerde LEI-rapport "De Bosarbeiders in Nederland", 1962, brachten daarin niet veel verandering. De onlustgevoelens bij de bouseigenaren vonden hun neerslag in 1967 in de aan de regering gerichte open brief van dr. Th. C. Oudemans, een van de nestores van de Nederlandse bosbouw. Onder de titel "Met de rug tegen de muur" was in deze open brief de aanbeveling opgenomen het Boschap zo spoedig mogelijk op te heffen bij gebrek aan een zinvolle taak.

Het Boschap heeft zich deze in die dagen levende kritiek kennelijk aangetrokken. Rond 1965 verkeerde de bedrijfsmatige bosbouw inderdaad in een wel zeer moeilijk parket, vanwege de snel stijgende lonen en de negatieve ontwikkelingen in de houtafzet. Sindsdien heeft het Boschap duidelijk van zich laten horen. Om enkele belangrijke zaken te noemen, waarin het Boschap zich met het bosbeleid in Nederland bezig heeft gehouden:

- de reeds eerder genoemde bosbijdrageregelingen van L. & V. en C.R.M. 1966.
- het studierapport Bosbouw en bosbouwbeleid in Nederland. 1969.
- de start van het LEI-onderzoek naar de bedrijfsuitkomsten op particuliere bosbezittingen, 1968. (LEI-rapport 5.37, 1975). Sinds 1975 met een jaarlijkse verslaglegging.

- het Beleidsprogramma voor bosinstandhouding en bosuitbreiding in Nederland. 1974.
- de evaluatie en herziening van de bosbijdrageregeling. 1976.
- de Bedrijfsgezondheidszorg in de bosbouw. 1978.
- het Advies inzake wijziging van de Boswet. 1980.

Voorts is er veel werk verzet in het kader van de inspraakprocedures rond de Derde Nota Ruimtelijke Ordening. Ook moge worden genoemd het vele werk rond de bijstelling van de diverse verordeningen, waaronder die inzake bosbrandbestrijding, en de vele zaken waarvoor initiatief of advies wordt gevraagd, zoals het bosbouwkundig onderzoek en de recent in het leven geroepen Stichting Boswerk.

Hierbij kan de kanttekening worden geplaatst, dat onderwerpen terzake van de bosbeleidsvorming die door het Boschap ter hand zijn genomen, vrij stelselmatig na een jaar of drie, vier hun weerslag vonden in beleidsvoornemens van de verantwoordelijke bewindsman. Men zou kunnen zeggen, zo behoort het ook. In ieder geval is het de verdienste van het Boschapbestuur onder leiding van de heer Van Tets, het Boschap door de eerste moeilijke periode heen naar het huidige niveau van activiteiten gebracht te hebben.

Nieuwe ontwikkelingen vergen daarbij passende anticiperende activiteiten. Het Meerjarenplan Bosbouw reeds meerdere jaren aangekondigd, komt binnenkort in de openbaarheid en daarmee ter discussie. Naar mijn verwachting zal het centrale thema zijn: het uitbalanceren van de ecologische en de sociaal-economische aspecten van de bosbouw in Nederland.

Uit het voorgaande zal duidelijk geworden zijn, dat als verbijzonderingen van het centrale thema, die naar mijn oordeel het Boschap ter harte zullen moeten gaan, genoemd kunnen worden:

- de aanwijzing van bossen tot Nationaal Park, natuurmonument of natuureservaat;
- het houtproductiebeleid;
- de bedrijfsresultaten inclusief het beheer van het bos als levensgemeenschap;
- de werkgelegenheid en de vrijetijdsbesteding;
- de decentralisatie van huidige overheidstaken;
- de privatisering van staatsbosbezittingen;
- de ontwikkeling van public relations op het gebied van het bos en de bosbouw.

Op dit moment kan ik terzake van het bos en de bosontwikkeling in Nederland niet veel meer doen dan het Boschap onder leiding van de nieuwe voorzitter een vruchtbare en daadkrachtige bestuursperiode toewensen. De constructieve en vruchtbare samenwerking tussen werkgevers en werknemers, zoals deze in het Boschap plaatsvindt, is naar mijn mening een waarborg daartoe. Gezien de aard van de te behandelen problematiek zal het Boschap zich wellicht moeten beraden op de vraag, in hoeverre de basis van het

overleg en de samenwerking wel breed genoeg is.

Tenslotte meen ik de gevoelens van zeer vele betrokkenen bij het bos en de bosbouw in Nederland te vertolken, wanneer ik de scheidende voorzitter, de heer Van Tets van Goudriaan, en daarmee het Boschap complimenteer met de in het verleden ontplooi-de activiteiten.

Literatuur

- Berger, E. P., en R. Rijnveld. 1982. Kanttekeningen bij de bedrijfsuitkomsten in de Nederlandse bosbouw over 1980. *Nederlands Bosbouw tijdschrift* 54 (9): 278-283.
- Boschap. 1969. Studierapport "Bosbouw en bosbouwbeleid". *Nederlands Bosbouw tijdschrift* 41 (9): 242-283.
- Boschap. 1974. Beleidsprogramma voor bosinstandhouding en bosuitbreiding in Nederland. Den Haag.
- Boschap. 1980. Bedrijfsgezondheidszorg in de particuliere bosbouw. (folder).
- Boschap. 1980. Advies inzake wijziging van de Boswet. *Nederlands Bosbouw tijdschrift* 52 (4): 79-103.
- Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft. 1982. *Oekologie und Oekonomie*. Wien.
- Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Besluit van de Minister dd. 5.7.82. Aanwijzing Mispeleindse en Netersel-

- se Heide met aangrenzende beekdalen als beschermd natuurmonument.
- Instellingsbesluit Boschap. Toelichting op het; Staatsblad 1954 nr. 70.
- Interdepartementale Commissie, Advies van de; Nationale Parken en Nationale Landschapsparken; Deel I, Nationale Parken. Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1974-1975, nr. 13283, Den Haag, 1975.
- Landbouw en Visserij, Memorie van Toelichting op de Begroting van uitgaven 1983; Den Haag, 1982.
- Landbouw-Economisch Instituut, Bedrijfsuitkomsten in de Nederlandse particuliere bosbouw. Rapporten van het Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag, 1975, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981 en 1982.
- Meiden, H. A. van der. 1982. De beschikbaarheid van hout. Stichting Bos en Hout. Rapport, opgesteld op verzoek van de Minister van Economische Zaken, Wageningen.
- Miller, R. 1981. State forestry for the axe; the Institute of Economic Affairs, Hobart Paper 91, London SW1 P3LB.
- Oudemans, Th. C. 1972. Met de rug tegen de muur. In: Schetsen rond Schovenhorst. Putten.
- Wijngaard, J. K. R. van den (eindred.). 1982. Bos en bosbouw: een studie over begrippen. Rapport Rijksinstituut voor onderzoek in de bos- en landschapbouw "De Dorschkamp", Wageningen, nr. 300.
- Woudenberg, G. B. H. van. 1982. Door de bomen het bos zien. Kampioen ANWB, sept.nr.

Boekbesprekingen

Indonesian Forestry Abstracts: Dutch literature until about 1960.

Chief co-ordinator C. P. van Goor; co-ordinator Junus Kartasubrata. Pudoc, Wageningen, 1982. 657 p. f 200,-.

Door samenwerking tussen twee bosdiensten, die van Indonesia (Kehutanan) en Nederland (Staatsbosbeheer) werd een project ontwikkeld dat tot doel had, het hiaat in de kennis van het hogere personeel van Kehutanan op te vullen. Dit hiaat was ontstaan in de onrustige periode na de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesia, toen onvoorbereid alle werkzaamheden van de Nederlandse houtvesters door niet daarvoor opgeleide Indonesische collega's werden overgenomen. Gebrek aan kennis van de Nederlandse taal maakte het de jonge, in Indonesia opgeleide, houtvesters onmogelijk om kennis te nemen van de inhoud van literatuur en rapporten die vóór 1960 waren ontstaan.

In 1973 kwam een kleine delegatie van gepensioneerde topfunctionarissen uit Indonesia naar Nederland om deel te nemen aan een excursie van de oud Boswezen-ambtenaren uit het voormalig Nederlands Oost-Indië naar de bossen van de Veluwe. Bij deze gelegenheid vroeg de leider van de delegatie, prof. dr. Sukiman, toen hoofd-directeur van de Dienst der Productiebossen (Perhum Perhutani) van Kehutanan, mij,

in mijn functie van voorzitter van de oud Boswezen-ambtenaren, hulp voor het ontwikkelen van een project van samenwerking, om de vermelde lacune te overbruggen.

In 1974, tijdens het 75-jarige jubileum van Staatsbosbeheer, waarop prof. Sukiman, als gast, de directeur-generaal van Kehutanan vertegenwoordigde, werd het project duidelijk geformuleerd. Ook werd in principe tot een samenwerking van de twee bosdiensten besloten.

In september 1976 werd een overeenkomst gesloten die het mogelijk maakte om met het samenstellen van het literatuuroverzicht te beginnen.

Ruim een eeuw neemt dit unieke overzicht in beschouwing. Het omvat 658 pagina's en 6026 titels. De stof is ingedeeld in negen hoofdrubrieken en volgt de internationaal gebruikte Oxfordclassificatie voor de bosbouw. Er werden 92 tijdschriften geraadpleegd; 163 voor Indonesia belangrijke boomsoorten worden behandeld. Het bevat verschillende ingangen: ten eerste een alfabetische lijst van namen van auteurs met verwijzingen naar de tekst, dan een lijst van botanische soorten, waaronder naast bomen ook bamboe, rotan en andere voor de bosbouw belangrijke soorten vermeld staan, in het totaal ruim 1700. Tenslotte volgt nog een alfabetisch overzicht van onderwerpen die behandeld zijn waarin o.a. alle bosproducten zijn opgenomen. Een achttiental prachtige foto's zijn ter opfleuring door het boek verspreid.

Zo ontstond een gemakkelijk toegankelijke bibliografie. Het is te hopen dat met het maken van microfilms, van alle oorspronkelijke teksten, snel begonnen wordt. Dan pas werpt dit geweldige werk zijn vruchten af. Het zal dan nog moeite genoeg kosten om dit studiemateriaal te kunnen lezen, maar dat is te overkomen. Dan zou nu terstond aan de voortzetting van dit boek gewerkt moeten worden om alles wat na 1960 is gepubliceerd, op dezelfde wijze ter beschikking te krijgen. Uitbreiding van deze vorm van samenwerking tussen de beide bosdiensten lijkt mij urgent. Deze is mijns inziens te zoeken in de richting van bijscholing van het houtvesterscorps in Indonesia.

Tenslotte vergt het veranderde wereldbeeld, waarbij wat de bosbouw betreft vooral het oog gericht dient te worden op de bosverwoesting die plaats heeft en die zou moeten worden gevolgd door een onmiddellijke rehabilitatie van bos en bodem, een grote inspanning en een heroriëntering van het bosbouwonderzoek. Een hernieuwing van het onderzoek aan het Bosbouwproefstation te Bogor zou stellig tot de taak van dit project van samenwerking van de twee bosdiensten moeten behoren. Dat men hierbij niet op resultaten op korte termijn mag rekenen, mag hierbij mijns inziens niet meetellen in het besluit tot aanpakken van dit toegepaste wetenschappelijk onderzoek.

Aan dit project werd gewerkt in Nederland en Indonesia door dertien ingenieurs van beide nationaliteiten; drie adviseurs en vier specialisten op het gebied van taal en bibliografie. Dit team stond onder leiding van ir. C. P. van Goor van "De Dorschkamp" te Wageningen en ir. Junus Kartasubrata van Kehutanan.

Verder werd medegewerkt door veel van de oud houtvesters van het Boswezen die materiaal, rapporten en manuscripten ter beschikking stelden uit persoonlijk bezit.

J. F. Woltersen

Waldbau auf ökologischer Grundlage. Begr. von A. Dengler.

5. neubearb. Aufl. von E. Röhrig. Band 2. Baumartenwahl, Bestandesbegründung und Bestandespflege. Parey, Hamburg, 1982. 276 blz. DM 72,-.

Het bespreken van een tweede deel van een boek, dat bovendien inmiddels een vijfde druk beleeft, vraagt in eerste instantie een korte aanduiding van de inhoud van het eerste deel. In deel I van "Waldbau auf ökologischer Grundlage" wordt het bos als vegetatietype en als levensgemeenschap en de betekenis daarvan voor de mensen behandeld. Verder komen in deel I de boomsoorten nu uitgebreid aan de orde; in de voorgaande drukken was de informatie over de boomsoorten verdeeld over het eerste en het tweede deel. Dit

eerste deel blijft hier verder buiten beschouwing. Zoals de ondertitel al aangeeft worden in het tweede deel de belangrijkste aspecten van de bosbouw behandeld. De indeling en de benoeming van de hoofdstukken is klassiek; de vijf hoofdstukken:

- 1 Wezen en doel van de bosbouw
- 2 Boomsoortenkeuze
- 3 Bosaanleg
- 4 Opstandsverzorging en
- 5 Bedrijfsvormen

komen in vele hand- en leerboeken steeds weer terug. De verschillende onderdelen worden niet alleen helder en overzichtelijk, maar ook bijzonder "grondlich" behandeld.

In het eerste hoofdstuk wordt op knappe wijze de bosbouwgeschiedenis gecombineerd met de (Duitse) opvattingen over de taak van de moderne bosbouw. Zeker nu de discussies over taak en doelstellingen van het bosbeheer ook in Nederland volop in de belangstelling staan is het goed om eens duidelijk omschreven te zien hoe "de burens" over deze zaken denken. In het hoofdstuk boomsoortenkeuze komen vooral de groeigebieden en de economische en ecologische consequenties van de boomsoortenkeuze aan de orde. Uit de behandeling van de groeigebieden blijkt een belangrijk verschil tussen de Nederlandse en de Duitse bossen. In Duitsland overheersen de oude bosgebieden, waar de natuurlijke bosvegetatie nog duidelijk aanwezig is. Een combinatie van regio en natuurlijk bosgezelschap geeft dan veel informatie over de groeiplaats. In Nederland, met overwegend ontginningsbossen, is dit verband minder duidelijk; dat is een belangrijke reden waarom in Nederland nog steeds met een waardering op grond van onder andere de bodemsubgroep en vegetatiereeksen (sociologische soortengroepen) wordt gewerkt. Met het ouder worden van de Nederlandse bossen zal de Duitse beoordelingsmethode een extra dimensie aan de groeiplaatswaardering kunnen toevoegen. In het hoofdstuk bosaanleg is ruime aandacht besteed aan de natuurlijke verjonging (vooral van de beuk); bij de behandeling van de kunstmatige verjonging valt op dat ook in Duitsland een duidelijke tendens aanwezig is om ingrepen in de bodem zoveel mogelijk te beperken. In het hoofdstuk bosverzorging worden de verschillende dunningsmethoden behandeld. Duidelijk blijkt hier dat er geen sprake is van één zaligmakend concept, maar dat er verschillende methoden zijn met elk hun eigen sterke en zwakke punten. Ook de invloed van de dunningen, zowel op volume als op microklimaat komen aan de orde. Verder worden in dit hoofdstuk onderplanting, opsnoeien en bemesting behandeld. In het vijfde en laatste hoofdstuk komen de bedrijfsvormen aan de orde. Na elk afgerond onderdeel volgt steeds een uitgebreide literatuurlijst.

De verschillen tussen de vierde en de vijfde druk zijn ten dele ontstaan doordat de behandeling van de boomsoorten nu geheel in deel I geconcentreerd is; verder zijn vooral grote delen van het hoofdstuk over de bosaanleg ingrijpend gewijzigd. Nieuw zijn ook de paragrafen over plantagebosbouw ("short rotation forestry") en "Naturgemässe Waldbau" in het hoofdstuk bedrijfstvormen. Bovendien zijn de literatuurlijsten zorgvuldig bijgewerkt.

Door de overzichtelijke behandeling van de verschillende aspecten van de bosbouw en de uitgebreide documentatie bij elk hoofdstuk is het boek zowel handboek als leerboek voor beginnende en gevorderde bosbouwers. Bij het bespreken van een dergelijk handboek komen de gedachten al snel op andere handboeken zoals Houtzagers, "Waldbau" van H. Mayer, of "Van bomen en bossen" van Van Miegroet. Het is uiteraard niet mogelijk om in een kort bestek een zorgvuldige afweging van of een oordeel over deze verschillende boeken te geven. Mijn indruk is dat de door Röhrig bewerkte Dengler een uitermate bruikbare vervanger is voor de inmiddels toch op veel punten verouderde Houtzagers, meer op het Westeuropese bos en klimaat is toegespitst dan "Waldbau" van H. Mayer en dieper op de verscheidene bosbouwkundige maatregelen en de uitvoering daarvan ingaat dan Van Miegroet. Het is daarmee een belangrijk boek voor de Nederlandse bosbouw.

G. van Tol

G. Sissingh. Application of vegetation science to forestry in The Netherlands.

pp. 309-375. In: Handbook of Vegetation Science, Part 12; edited by G. Jahn. 1982. Junk, The Hague. Prijs f 192,40.

In dit boekwerk schreef Geert Sissingh een deel over Nederland onder de titel: Application of vegetation science to forestry in The Netherlands. Slechts dit onderdeel van het handboek wordt hier besproken.

Het werd geschreven met de ons, van Sissingh, bekende grondigheid en nauwkeurigheid. Hier is een onderzoeker en vakman aan het woord, die zowel de vegetatiekunde als de bosbouw beheerst. Hij geeft in dit werk een uitmuntend overzicht van het grote aandeel dat de Nederlanders op deze beide gebieden in West-Europa hebben gehad in de afgelopen 45 jaar.

Jammer genoeg wordt deze publikatie niet voorafgegaan door een overzicht van de indeling. Om hieraan tegemoet te komen volgt deze hiernaast.

- 1 Introduction to forestry conditions
  - 1.1 Geographical data
  - 1.2 Climatic factors
  - 1.3 Climatic regions (groeigebieden)
  - 1.4 Edaphic factors in The Netherlands
  - 1.5 Historical evolution of the woodland
  - 1.6 The wild flora of The Netherlands
  - 1.7 Indicator species
- 2 Forestry in The Netherlands
  - 2.1 Afforestation
  - 2.2 The woodland vegetation
  - 2.3 History of vegetation science and most important associations
  - 2.4 Classification of vegetation for the purpose of evaluating woodland
  - 2.5 Some examples of the application of vegetation science in forestry

Deel 1 licht ons in omtrent de groeiplaatsfactoren van het Nederlandse bos. De hoofdstukken 1.1 t/m 1.5 zijn geschreven met het oog gericht op het internationale karakter van het handboek. De hoofdstukken 1.6 en 1.7 hebben direct betrekking op het onderwerp. Hierin wordt een overzicht gegeven van de rol die de wilde flora vervult als indicator van de groeiplaatsfactoren. Als zodanig kan deze kennis als een instrument worden gebruikt bij het onderzoek. Sissingh legt daarbij de nadruk op het belang dat dit onderzoek heeft voor de moderne bosbouwer.

Deel 2 behandelt de relatie tussen de samenstelling van de korte flora en het type bos dat men onderscheidt. Vooral hoofdstuk 2.3 is hierin van groot belang. Hier komt Sissingh's eigen mening naar voren. Hij toont aan hoe sterk het vegetatietype in oude bossen bepaald wordt door de boomsoorten en de samenstelling en dichtheid van het wild. Het is een grote verdienste van Sissingh dat hij, in het kader van het bosbeheer, de menselijke invloed beschouwt als één van de tot de natuur behorende groeiplaatsfactoren, die de uiteindelijk te bereiken zogenaamde climaxvegetaties bepalen.

Met grote zorg en volledigheid heeft Sissingh hier het werk gevolgd dat door Nederlandse onderzoekers werd gedaan op het gebied van de toepassing van de vegetatiekunde in de bosbouw. Hij laat ons de telkens zich wijzigende inzichten zien die dit onderzoek hebben beïnvloed. Tenslotte legt hij dan de grondslag voor dit onderzoek in de toekomst.

Het is jammer dat dit bosbouwkundig-vegetatiekundig testament dat Sissingh ons heeft nagelaten niet tevens in boekvorm in het Nederlands is verschenen. Misschien kan de Koninklijke Nederlandse Bosbouw Vereniging deze taak, in overleg met prof. dr. G. Jahn en de uitgeverij Junk, op zich nemen.

J. F. Woltersen